

INNSENDT Denne artikkelen er ikke skrevet av en journalist i Agderposten, og er Vi har funnet innholdet interessant for våre lesere, og publiserer det

Gutten som vokste NORGES STØRSTE I

I morgen er det 150 år siden Sam Eyde ble født på Malmbryggen i Arendal. Dette jubileet gir anledning til å bli bedre kjent med ham som gutt og ung mann.

Langs bryggene og i havna, på skolen og i hjemmet hadde han en sorgløs barndom, og alt lå til rette for et liv med sjøen som levevei. Slik ble det jo ikke, og vi kjenner Eyde først og fremst som Norges største industrigründer.

Sam Eyde ble født inn i Arendals storhetstid som sjøfartsby og vokste opp i et handelsborgerskap med lange tradisjoner. Hans voksenliv utspilte seg derimot i en periode med store endringer både innen samfunnsliv og teknologi. Eyde gikk helhjertet inn i denne nye tiden, men suksessen krevde at han brøt med forfedrenes tradisjoner og næringsveier.

Eyde ble en hovedaktør innen utbyggingen av den kraftkrevende industrien i Norge etter 1900. Industristeder, kraftverk og et nettverk av industriselskaper, som Elektrokjemisk (senere Elkem) og Norsk Hydro, ble skapt i løpet av hans karriere.

Borgerlig ballast. Eyde vokste opp som del av borgerskapet i Arendal, som sønn av skipsreder, konsul og grosserer Samuel Eyde og Elina Christine Amalie Stephansen. Sammen med de eldre søsknene, Christian Samuel og Marianne, vokste han opp under forhold som må karakteriseres som relativt normale innen rammene av hans samfunnssjikt, i et hjem preget av harmoni. Foreldrene ga barna trygghet og faste rammer, kjærlighet og mulighet for lek og utfoldelse. Den blomstrende skipsfarten ga velstand. Krakket i 1886 lå ennå langt inn i fremtiden.

Alt i Eydes tilværelse pekte mot et liv i forfedrenes fotspor. Han valgte likevel som ung mann en utradisjonell næringsvei, og vi kan undre oss over hvorfor det gikk slik og hva som gjorde det mulig. Vi skal se at Eyde hadde egenskaper som gjorde ham rustet til å delta

i datidens samfunnsendringer, og at ulike vendepunkt i livet var med på å forme hans fremtidige veivalg.

Sans for det praktiske. Allerede i tidlige år hadde Eyde en dragnings mot entreprenørskap. Sammen med nabogutten lagde han et telefonanlegg mellom husene av to trådsneller og en hyssing. «Det var nok en av mine første industrielle foretagender», skriver Eyde i selvbiografien sin. Denne praktiske tilnærmingen til livet videreførte han senere i valg av utdanning.

Tradisjonelt var praktisk kunnskap viktig i Arendals handelshus, og dette var først og fremst noe man opparbeidet seg gjennom liverfaring. Det var forutbestemt at guttene skulle til sjøs etter konfirmasjonen og 4. middelklasse. Dette var også Eydes guttedrøm, slik han siden uttrykker det i erindringerne: «...all den skolelærdom som ikke hadde noe med sjømannslivet å gjøre, var en helt overflødig ballast.» De som kunne minst på skolen, ble sett på som de kjekkeste guttene, og særlig hvis de var gode til å slåss. Både skolen og foreldrene fortvilte selvfølgelig over dette.

Familien, og særlig faren, hadde stor innflytelse på valg av sønnens utdanning og sendte Eyde på privatskole i Oslo. Her gjorde han ferdig middelskolen og tok gymnaset. Dette var i seg selv nokså uvanlig for en gutt fra handelsborgerskapet. Faren ønsket at han skulle ta lattingymnaset, slik som storebroren. Eyde valgte imidlertid realgymnaset, med praktisk rettede fag som språk og realfag.

Sin tids Duracell-kanin. Faren syntes sønnen var doven på skolen i guttedagene, men trøstet seg med at han var energisk og ivrig nok når det var noe han interesserte seg for. Gutten innredet bl.a.

gymnastikksal i bakgården med egenproduserte apparater. Han var også en ivrig seiler fra 7-årsalderen og glad i å spille teater. Storebroren Christian hjalp ham med interessen for fugler og skaffet fuglebur. Der hadde han kanarifugler, sisiker, dompaper og turtelduer. Denne interessen toppet seg en jul han fikk inn et stort grantre på rommet sitt der fuglene fløy fritt omkring.

Brukte sjarme. Sam Eyde brukte sin sjarme og energi for å få innpass i nye kretser. På gymnaset i Kristiania søkte han medlemskap i gymnasiesamfunnet «De Unges Forbund». Fordi han gikk reallinjen, var det vanskelig å bli en del av denne gjengen, som alle gikk latinlinjen. Eyde løste dette ved å holde et halvannens times foredrag om solsystemet, som imponerte kameratene så til de grader at han for fremtiden ble sett på som en jevnbyrdig. I dette miljøet fungerte diskusjon som adspredelse og de øvde på veltalenhet. Slåsskampene fra barneårene i Arendal ble byttet ut med ordkrig.

Den store energien Eyde viser i barne- og ungdomsårene ser vi senere igjen i Eydes enorme arbeidskapasitet. Han var også rastløs og startet stadig nye prosjekter, ofte før han hadde avsluttet de gamle.

Nettverksbygger. Eyde viste tidlig evne til å omgås mennesker fra ulike miljøer og samfunnslag. Guttene i byen elsket havna, og mødrenes sladrespeil rakk heldigvis ikke dit ut. De klatret i riggene, og var til topps allerede i 10-årsalderen. I havna lå de store skipene, og menn fra ulike samfunnslag kunne fortelle de mest utrolige historier. Standsforskjellene ble til en viss grad visket ut, og Eyde fikk god nytte av disse erfaringene når han i voksen alder samtalte med arbeidere på industrianleggene.

Moren oppdro gutten til gode mane- ▶

FAKTA

Sam Eyde

- Sam Eyde 29.10.1866-21.6.1940.
- Oppvekst i Arendal.
- Utdanning: 1891 Bygningsingeniør fra Tyskland.
- Industrigründer knyttet til fire industristeder: Notodden, Rjukan, Odda/Tysedal og Eydehavn.

Den unge Sam Eyde i Arendal.

derfor ikke fri og uavhengig journalistikk. Artikkelen er i sin helhet laget av en ekstern bidragsyter. derfor redigert og tilrettelagt av redaksjonen. Det betales ikke honorar for slike artikler.

opp i Arendal ble INDUSTRI-GRÜNDER

FOTO: KUBEN, AUST-AGDER MUSEUM OG ARKIV

Den voksne Sam Eyde i uniform, 1906. Han var en sjarmerende og pen mann, men også forfengelig og svært stolt av sin uniform. Foto: KUBEN, Aust-Agder museum og arkiv.

Eyde-familiens hjem på Malmbryggen, hvor Sam Eyde ble født. Huset brant ned under bybrannen i 1863. Her er huset bygd opp igjen. I bakgrunnen, byens skole som åpnet i 1873. Foto: KUBEN, Aust-Agder museum og arkiv.

Byste av Sam Eyde på Eydehavn torg, avduket i 1966. Kunstner: Arne Durban. Foto: Eydehavn Museet.

Elly Eyde, Sam Eydes kone, dørpte Eydehavn ved vannbassenget 12. juli 1913. Foto: Eydehavn Museet.

► historier. Standsforskjellene ble til en viss grad visket ut, og Eyde fikk god nytte av disse erfaringene når han i voksen alder samtalte med arbeidere på industrianleggene.

Moren oppdro gutten til gode manerer.

Hun lærte ham etiketten i de høyere sosiale lag, noe som betydde mye for Eydes senere innpass blant sossieteten både i Kristiania og i Tyskland.

I Arendal var det et livlig selskapsliv og Eydes foreldrene var gjestfrie, også overfor utenlandske gjester. Med en far som var tysk konsul, vanket det stadig tyske marinesoldater og handelsforbindelser i huset. Foreldrene reiste også selv på ferie til både Tyskland, Frankrike og Italia. Eydes positive forhold til Tyskland og bekjentskapene familien hadde der, påvirket ham nok da han senere valgte å studere der.

I gymnastiden i Kristiania bodde Eyde først hos en tante og onkel, sogneprest Andreas Hansen, og senere hos bestemoren, fru Marianne Stephansen. Både gjennom tanten og bestemoren fikk han nye bekjentskaper i Kristiania-sossieteten, helt inn i statsministerfamilien. Han fikk nye venner og noen

ble senere også hans arbeidskolleger, som fetteren, Alf Scott-Hansen, ingeniør og direktør ved Norsk Hydro.

Eydes store industriplaner etter 1900 var avhengige av pengesterke investorer og evnen til å inspirere og overbevise dyktige ingeniører. Her brukte han sine bekjentskaper til fulle.

Smittende risikovilje. Eyde hadde den økonomiske tankegangen med seg fra handelsborgerskapet i Arendal. Han fikk en sosial trygghet og kom fra et miljø som tenkte økonomi og handel, noe han selv fikk bruk for som forretningsmann.

Faren og bestefarens virksomheter var preget av store investeringer i skip og last, noe som kunne være et sjansespill. Man tok stor risiko som reder, men samtidig ga skipene god avkastning. Rederne måtte stole på skipperne sine og hadde mulighet til å ansette de dyktigste. Denne lærdommen tok Eyde med seg i eget yrkesliv, og fikk med seg de beste ingeniørene når han satte i gang nye prosjekter.

Sam Eyde hadde gode lederegenskaper og ga medarbeiderne stor tillit og mye ansvar. Hans energi og arbeidska-

pasitet smittet over på kollegene. Hans nysgjerrighet og utforskertrang førte til ambisiøse planer, og Eyde utviklet evnen til å tenke stort og dristig i prosjektene han var med på å utvikle.

Skoleskipet «Nornen». Eydes personlige egenskaper og kunnskaper var viktige på veien mot voksenlivet. Visse vendepunkter førte ham imidlertid bort fra de tradisjonelle næringene i Arendal og mot de senere industrieventyrene.

Foreldrenes bekymring for sønnens skolegang ble nok mer og mer et samtaleemne i familien. En dag oppdaget f. eks. moren at han hadde en kul i hode. Det var en lærer som bokstavelig talt ville banke kunnskap inn i hodet hans. Det gikk til slutt så galt at Eyde antakelig ville strøket på eksamen i 4. middelklasse for andre gang. Da sendte familien ham, antakelig i desperasjon, på sommertokt med korvetten «Nornen».

«Nornen» var et av marinens skoleskip. Toktet med «Nornen» ble avgjørende for Eyde, og han skriver: «... det varte ikke lenge før jeg ble klar over min egen sørgelige uvidenhet og forstod at det var andre ting i livet som kunde ha interesse enn det å være sjømann på

fars skuter.» Han viste seg å være en god sjømann, men ville ikke være dummere enn de eldre medelevene. Han bestemte seg derfor for å ta skolen alvorlig. Toktet ble altså et vendepunkt og «et tokt mot land», som Ole Kristian Grimnes beskriver det i biografien om Sam Eyde.

Utdanning på tross. Eydes år i Kristiania var nok viktige for å få en avstand til den tradisjonelle tankegangen om karrierevalg. Skulle han fulgt sin «stand», så ville han blitt sjømann, skipsmegler eller reder, men i stedet tok han realartium.

I det dramatiske året 1886 ville Eyde bort fra det sjøfartsorienterte næringslivet i Arendal og til Tyskland for å studere til bygningsingeniør. Samtidig var han avhengig av at faren godkjente hans yrkesvalg og var villig til å finansiere utdanningen. Det store krakket hadde lammet byens borgerskap og faren hadde «lidt overordentlig store tap». Dette kunne slått beina under sønnens planer, men faren hadde, tross den vanskelige situasjonen, lagt til side penger for å finansiere utdanningen hans.

Fra anleggstiden ved Arendal Smelteverk. «Vandledningsgrøft 4/11-12».

FOTO: EYDEHAVN MUSEET

Til tross for Eyde-familiens dype røtter i sjøfartsnæringen, så innså nok faren at det var samfunnsendringer på vei. Endringene i siste del av 1800-tallet blir kalt «den nye tidsånden». Naturvitenskapelig kunnskap ble stadig viktigere, og ingeniøryrket var forbundet med fremskritt og utvikling mot et mer moderne samfunn. Sam Eyde så den tekniske utviklingen som skjedde og ville være en del av den. Ingeniørutdanningen la grunnlaget for karrieren som industrigründer og kraftutbygger.

Møtet med Birkeland. I de 12 årene Sam Eyde ble værende i Tyskland, var han opptatt av studiene og jobben som ingeniør, med utbygging av havner, jernbaner og broer. Tilbake i Norge hadde han med seg nye tanker, og i tiden etter 1900 var Eyde på sitt mest kreative.

I 1903 skjedde et nytt vendepunkt: Sam Eyde møtte professor Kristian Birkeland og sammen utviklet de Birkeland-Eyde-metoden for fremstilling av kunstig gjødsel. Utnyttelsen av vannkraften til elektrisitet var en av forutsetningene for den elektrokjemiske industrien, og det var stor tro på denne delen av næringslivet.

Eyde hvilte ikke på laurbærene, og satte i gang stadig nye prosjekter. Men det var også en bakside av medaljen. Han høstet stor suksess samtidig som hans forhold til Norsk Hydro og Elektrokjemisk ble dårligere. Han brukte for liten tid på de store oppgavene der, noe som førte til mistillit innen selskapene. De nye prosjektene ble dårlig forankret i bedriftene, han ble beskyldt for rolleblanding og for å sette egne selskaper opp mot hverandre.

Midt i denne turbulente tiden satte Eyde seg fore å skape industri i hjemtraktene. Eydehavn var mye hans verk alene, og hans arbeid hadde stor betydning for at industristedet ble grunnlagt nettopp her i distriktet.

I 1912 ble både AS Arendal Smelteverk og Det Norske Nitridaktieselskap (Nitriden) stiftet. Arendal Smelteverk ble grunnlagt som et norsk-tysk selskap og produserte slipestoffet silisiumkarbid (sika). Nitriden var et heleid fransk selskap og produserte aluminium. Høsten 1912 var store utbygginger på gang: to fabrikker på Eydehavn og et kraftverk på Bøylefoss.

Sam Eydes betydning i lokalsamfunnet

fikk umiddelbar anerkjennelse ved at stedet 12. juli 1913 ble oppkalt etter ham. Under dåpsseremonien spilte Eyde hovedrollen og ble hyllet for sine bragder. Den videre historien om dette stedet møter du på industri- og arbeidermuseet på Eydehavn.

Sosial trygghet. Eydes oppvekst i Arendal ga sosial trygghet og var et springbrett ut i en verden preget av stadig endring. Hans evner til nyskaping og innovasjon gjorde at han satte varige spor i den norske industrihistorien. Flere av bedriftene Eyde var pådriver for eksisterer fortsatt over 100 år etter at de ble stiftet. ■

Kilder

Berntsen, Harald: Trekk av Stokken historie ca. 1600-1962. Kragerø, 1981
Eyde, Sam: Mitt liv og mitt livsverk. Oslo, 1956
Grimnes, Ole Kristian: Sam Eyde – den grenseløse gründer. Oslo, 2001

Skrevet av **Helle Urfjell Lofstad**, bestyrer ved Eydehavn Museet.

FAKTA

I et historisk lys

- Under denne vignetten skriver historikere og andre fagfolk på Agder om spørsmål de brenner for.
- Spalten er et samarbeid mellom Aust-Agder museum og arkiv, HIFO Agder og Agderposten. Har du tips og ideer kontakt oss på e-post: kristoffer.vadum@aama.no eller redaksjonen@agderposten.no